

Lorenzo Lazzarini, *La pulitura dei materiali lapidei da costruzione e scultura — metodi industriali e di restauro*, Padova, CEDAM—Casa Editrice Dott. Antonio Milani, 1981. 138 p.

Considerată vreme îndelungată ca materialul cel mai trainic pentru construcție, piatra ridică azi în fața restauratorilor una din problemele cele mai dramatice ale conservării moștenirii artistice. Lipsa unor preocupări susținute pentru determinarea tuturor factorilor care provoacă alterări și deteriorări ale pietrei a dus și duce încă la aplicarea unor tratamente empirice, cauzând, și din păcate nu rareori, pierderi ireparabile de bunuri culturale. Tratatul lui Lazzarini este astfel de un real folos conservatorilor, corespunzând unor necesități stringente de găsire a unor metode de curățire, etapa cea mai delicată în conservarea și restaurarea monumentelor din piatră.

Autorul este o personalitate de seamă în domeniul conservării și restaurării bunurilor culturale, în special a pietrei, din Italia. Preocupările sale: metode pentru determinarea tipurilor de piatră din diferite monumente, a cauzelor deteriorării, a efectelor poluării aerului în procesul de alterare, asupra morfologiei degradării pietrei, a metodelor de investigare a diferitelor forme de degradare și a eficienței tratamentelor, sînt mărturia unei experiențe îndelungate și complexe în acest domeniu.

Tratatul despre curățirea pietrei oferă rezultatele cele mai avansate din acest domeniu, în încercarea de a înlătura procedeele pseudoștiințifice, brutale uneori, practicate încă destul de frecvent, printr-o prezentare clară, aprofundată, a aspectelor vastei și actualei probleme a conservării pietrei.

În prezentarea studiului, Francesco Valcanover atrage atenția asupra valorii sale de manual, atît pentru cadrele care lucrează pentru conservarea bunurilor culturale, cît și pentru lucrătorii „industriali”.

Autorul își prezintă crezul în prefață, arătînd că „ideea scrierii unui mic tratat asupra curățirii pietrei a apărut din lipsa unor lucrări exhaustive în domeniul restaurării în general și al pietrei în special” și „în speranța unei contribuții chiar modeste la salvarea monumentelor” (p. VII). În introducere remarcăm profunđa înțelegere a moștenirii culturale, o sensibilitate deosebită a conservatorului în fața operei de artă. Stabilind de la început criteriile generale pe care trebuie să le îndeplinească operațiunea de curățire, autorul distinge două clase de opere — edificii fără valoare istorică sau artistică și monumentele — clase asupra cărora se acționează absolut diferit. Pentru clasa edificiilor sau obiectelor fără valoare istorică sau artistică, procedeele de curățire se aplică pe scară largă, avînd caracter industrial, criteriul economic fiind cel ce determină în final alegerea tratamentului. Pentru monument, suprafața „este pielea sa externă, mai importantă decît pentru oricare edificiu, deoarece deseori este purtătoarea directă a mesajului artistului, a urmelor de dăltuire sau lustruire” și de aceea nu se recomandă o intervenție care să piardă milimetri sau doar fracțiuni de milimetru (p. 6).

Suprafețele verticale ale unui edificiu sînt inevitabil destinate acoperirii sub diverse forme cu depozite superficiale, de diferite grosimi și consistențe, în nuanțe de gri pînă la negru. Una din formele de depozitare este incrustația omogenă, coerentă și aderentă la suprafața pietrei, denumită crusta neagră.

Primul capitol prezintă morfologia și geneza crustei negre, sub aspect micro- și macroscopic, metode de analiză a crustei și a fenomenelor de alterare conexe,

cu exemplificări pe diferite tipuri de pietre. Analizele chimico-mineralogice efectuate pe monumente din diferite zone, cu material litic diferit, indică invariabil prezența gipsului, cuarțului și, frecvent, a oxalaților de calciu. Sînt prezentate pe scurt mecanismele fizico-chimice ale genezei cruste, ipotezele formării gipsului și zonele preferențiale de apariție ale cruste negre pe un monument. Existența cruste negre, pe lîngă aspectul estetic neplăcut, este aproape întotdeauna legată de un fenomen de degradare grav. De aici rezultă și necesitatea curățirii acesteia.

În capitolul secund, autorul, pornind de la metodele de prelevare a probelor în vederea investigării lor, prezintă analizele indispensabile ce trebuie să precedă curățirea. Sînt indicate analizele mineralogice, petrografice, chimice, biologice, tehnice, utile pentru stabilirea corectă a diagnosticului și a tratamentului de curățire.

Se trece apoi, în capitolul următor, la prezentarea metodelor de curățire a cruste negre de pe edificiile și obiectele fără valoare istorică sau artistică. Procedeele sînt: pulverizarea cu apă de joasă presiune, sablarea controlată, curățirea chimică. Sînt indicate rețete și aparatura necesară fiecărui procedeu. Totodată autorul atrage atenția asupra dezavantajelor și efectelor negative ale unor metode pe care nu le recomandă în curățire (pulverizarea cu apă de înaltă presiune, cu vapori saturați, curățirea mecanică cu instrumente abrazive, curățirea chimică cu acizi, baze sau diverși detergenți, curățirea prin flacără).

Capitolul următor este rezervat metodelor de curățire a cruste negre de pe edificiile și obiectele de interes istoric sau artistic, în vederea unei corecte conservări. Curățirea mecanică efectuată în acest caz cu instrumente manuale fine sau electrice cu viteză mică solicită o abilitate deosebită operatorului, fiind aplicabilă doar la suprafețe mici, în laborator. Procedul curățirii cu apă pulverizată (1 ml/sec.) este avantajos pentru zone greu accesibile, unde nu se pot aplica alte procedee. Complementară acestei metode este curățirea cu ultrasunete, foarte utilă în cazul înlăturării murdăriei de pe sculpturile policrome. Curățirea cu aeroabraziv constă într-o microsablare de precizie, cu instrumente cu aer sau azot comprimat. Abrazivul este format, în general, din sfere de sticlă sau aluminiu de dimensiuni pînă la 40 μ . Pentru curățirea cu agenți chimici este prezentată rețeta și metoda de aplicare a gelului AB57 și a diverselor sale variante, experimentată cu succes de mai mulți ani de Istituto Centrale del Restauro din Roma. Sînt expuși și alți doi agenți experimentați recent pe pietre calcaroase: hexametafosfatul de sodiu și formiatul de amoniu. O altă metodă de curățire este cea prin argile speciale (sepiolite și attapulgit), cu proprietăți de absorbție mari, care au rolul de a menține timp îndelungat umezeala pe crustă și de a absorbe sărurile și produsele de coroziune. Curățirea cu paste biologice avînd la bază tot sepiolite sau attapulgit și conținînd uree, glicerină, apă se propune pentru operele de artă din piatră delicată sau deteriorată.

Procedul cel mai avansat și promițător este cel al curățirii cu laser, al cărei avantaj este că permite curățirea suprafețelor degradate sau tratate preventiv cu rășini sintetice sau alți consolidanți, ceea ce nu era posibil în cazul celorlalte procedee. Dezavantajul, cel puțin momentan, al metodei este costul ridicat al aparaturii.

Capitolul cinci se ocupă de problemele particulare ale curățirii pietrei, cazuri de degradare avansată în care este necesară inversarea operațiunilor și anume consolidarea în primă fază și apoi curățirea. Sînt prezentate două metode, fără ca ele să se poată generaliza, avînd în vedere multitudinea de particularități ale fiecărui caz. Se urmăresc apoi dificultățile în acțiunea de curățire a suprafețelor de piatră policromă. Capitolul mai cuprinde metode de curățire a incrustațiilor calcaroase, a petelor de rugină, a petelor provocate de substanțe organice (uleiuri, grăsimi animale), dezinfecția de plante superioare, de alge, mușchi, licheni.

Eficiența alegerii și aplicării unei metode de curățire trebuie supravegheată de persoane competente, care să poată evalua intervenția. Autorul insistă asupra verificării și testării cu deosebită atenție a fiecărui procedeu, a fiecărui material, pentru a elimina riscul unei serii de intervenții analoage, care pot avea efecte nefaste, ducînd pînă la compromiterea obiectului de artă supus conservării.

Volumul se încheie cu un lexic elaborat de *Commissione Normal* (comisie creată în 1977 din inițiativa Institutului Central de Restaurare din Roma și a Consiliului Național al Cercetării), cuprinzând termenii utili pentru indicarea diverselor forme de alterare vizibile cu ochiul liber și definirea fiecăruia.

Autorul prezintă și o listă a materialelor și instrumentelor ce pot fi utilizate în curățirea pietrei.

Remarcând și calitatea tiparului și a reproducerilor, trebuie să atrag atenția că volumul constituie un material de bază care nu trebuie să lipsească din atenția nici unui specialist interesat în conservarea pietrei.

MIHAELA STRIMBU